В. О. Орлова
кандидат економічних наук,
професор кафедри банківської справи,
заступник директора Інституту обліку і фінансів,
Донецький національний університет економіки і
торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, Україна
bank@kaf.donduet.edu.ua

УДК 336.226.112.2

Г. О. Козак
аспірант, асистент кафедри банківської справи,
Донецький національний університет економіки і
торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, Україна
kozak-anna@rambler.ru

СПЕЦІАЛЬНИЙ БАНКІВСЬКИЙ ПОДАТОК: ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ, СВІТОВИЙ ДОСВІД

Анотація. У статті визначено сутність спеціального банківського податку. Досліджено світовий досвід спеціального оподаткування банків. Проаналізовано напрями практичної реалізації спеціального оподаткування банків в Україні. Рекомендовано, враховуючи тенденції інтеграції України до європейського простору та уніфікації податкового законодавства, збір, який сьогодні сплачують банки у Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, акумулювати в Державному бюджеті України, надавши йому статус спеціального банківського податку, що має своє цільове призначення. Авторами пропонується внести зміни в Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» № 4452-VI з питань підзвітності Фонду і розпорядження коштами.
Ключові слова: спеціальний податок, банк, гарантування вкладів фізичних осіб, спеціальний стабілізаційний фонд банківської системи.

В. О. Орлова
кандидат экономических наук, профессор кафедры банковского дела,
заместитель директора Института учета и финансов, Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского, Украина
А. А. Козак
аспирант, ассистент кафедры банковского дела,
Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского, Украина
СПЕЦИАЛЬНЫЙ БАНКОВСКИЙ НАЛОГ: ПРОБЛЕМЫ, ПЕРСПЕКТИВЫ, МИРОВОЙ ОПЫТ
Аннотация. В статье определена сущность специального банковского налога. Исследован мировой опыт специального налогообложения банков. Проанализированы направления практической реализации специального налогообложения банков в Украине. Рекомендуется, учитывая тенденции интеграции Украины в европейское пространство и унификации налогового законодательства, сбор, который сегодня банки уплачивают в Фонд гарантирования вкладов физических лиц, аккумулировать в Государственном бюджете Украины, придав ему статус специального целевого банковского налога. Авторы предлагают внести изменения в Закон Украины «О системе гарантирования вкладов физических лиц» № 4452-VI в части подотчетности Фонда и распоряжения средствами.
Ключевые слова: специальный налог, банк, гарантирование вкладов физических лиц, специальный стабилизационный фонд банковской системы.

Valentyna Orlova
PhD (Economics), Professor, Deputy Director of the Institute of Accounting and Finance,
Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky, Ukraine
31 Shchors St., Donetsk, 83050, Ukraine
Hanna Kozak
PhD Student (Economics), Lecturer,
Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky, Ukraine
31 Shchors St., Donetsk, 83050, Ukraine
SPECIAL BANK TAX: PROBLEMS, PERSPECTIVES, WORLD EXPERIENCE
Abstract. In the article determines the essence the special bank tax. World experience of special taxing banks was studied. The author analyzed directions of practical implementation of the special taxation banks in Ukraine. Considering tendency of Ukraine's integration into Europe and the unification of the tax law, author recommends to accumulate gathering, which the banks are paying now to the Fund Deposit Guarantee, in the State Budget of Ukraine and give to it the status of a special bank tax, which has its own purpose. The author proposes make changes in Law of Ukraine «About the system Deposit Guarantee» about accountability of the Fund and disposal of funds.
Keywords: special tax; bank Deposit Guarantee; special stabilization fund of banking system.
JEL Classification: G21, H22

Постановка проблеми. У сьогоднішніх умовах для повернення фіскальних втрат, яких під час світової фінансової кризи зазнало багато країн Європи, особлива увага приділяється підвищенню ефективності та якості управління банківськими ризиками. У цьому контексті актуальним є впровадження спеціального банківського податку, тобто такого платежу, зібрані кошти від сплати якого могли б використовуватися державою на регулювання банківської системи. Це питання ставилося на порядок денний усіх останніх самітів G-20. Окрім того, введення спеціального оподаткування банків спрямовано на запобігання фінансовим кризам у майбутньому і створення ефективного механізму реструктуризації та санації банків. Водночас, запровадження додаткових податків для банківських

установ є досить дискусійним питанням у багатьох країнах світу, і в Україні також. Сучасний стан функціонування банківського сектору в нашій країні характеризується недокапіталізацією, від'ємним фінансовим результатом, нерозв'язаністю проблеми гарантування вкладів. З огляду на це та враховуючи сучасні активні інтеграційні процеси податкової системи України, необхідність удосконалення податкових правовідносин щодо банківських установ, слід застосовувати нові податкові важелі з метою врегулювання діяльності банківського сектору, зокрема спеціальний податок для банківських установ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових публікацій показує, що дослідження проблеми спеціального оподаткування банків ще не стали предметом ґрунтовних досліджень вітчизняних науковців і практиків, оскільки у чинному податковому законодавстві й досі існують численні проблеми оподаткування банків. Питання введення спеціального банківського податку розглядаються в роботах російських науковців, серед яких зокрема С. Моісеєв (Moiseev, 2010) [1], А. Хандруєв та А. Чумаченко (Handruev & Chumachenko, 2010) [2]. Ідея спеціальних податків дістала відображення в дослідженнях вітчизняних науковців і практиків А. Папаіки та І. Носачової (Papaika & Nosacheva, 2012) [3], В. Орлової і Д. Кожухова (Orlova & Kozhukhov, 2013) [4]. Слід також відмітити праці з питань спеціального оподаткування банківських установ таких західних учених, як С. Шульцмейстер (Schulmeister, 2009) [5], Д. Бейкер, Р. Поллін та Т. Макартур (Baker, Pollin, & McArthur, 2009) [6]. Водночас, подальшої розробки вимагає питання щодо застосування спеціального оподаткування в українських банківських установах в умовах податкової інтеграції з урахуванням світового досвіду.

Метою статті є дослідження світового і вітчизняного досвіду спеціального оподаткування банків, визначення сутності категорії «спеціальний банківський податок», вироблення пропозицій щодо практичної реалізації спеціального оподаткування банків та внесення змін у відповідні законодавчі акти України.

Основні результати дослідження. Як свідчить світовий досвід, спеціальне оподаткування банків застосовується для вирішення трьох завдань, а саме: створення стабілізаційного фонду банківської системи в разі необхідності подолання кризових явищ; повернення фіскальних втрат через фінансову кризу та подолання дефіциту державного бюджету; спрощення процесу санації банків [2]. Спеціальними податками у країнах Європейського Союзу прийнято обкладати переважно найбільші банки, що мають вагомий вплив на дестабілізацію банківської системи держави та створення системної банківської кризи. Водночас це, на нашу думку, регулює банківську конкуренцію, не допускає банкрутства банків та дає змогу підтримати невеликі банки.

Першою країною ЄС, яка ввела спеціальний банківський податок, стала Швеція, де у 2008 році прийнято закон про підтримку кредитних організацій, у рамках якого створено стабілізаційний фонд для реструктуризації банків і стабілізації фінансового сектору. Спеціальний податок у Швеції дістав назву податку за стабільність [1]. Базою оподаткування було прийнято величину пасивів банків за вирахуванням власного капіталу, боргових цінних паперів, які включаються до розрахунку власних коштів, розрахунків усередині фінансових груп, а також зобов'язань, гарантованих державою. Отже, оподаткуванню не підлягають капітал банку і зобов'язання, за якими держава надає гарантії, у тому числі застраховані депозити населення.

Цікавим у практичному використанні спеціального банківського податку є досвід Великобританії. Спеціальний податок для великих банків Сполученого Королівства (bank levy) було введено 1 січня 2011 р. з урахуванням рекомендацій МВФ. Платниками цього податку виступають банки, дочірні компанії іноземних банків, які ведуть діяльність на території Сполученого Королівства та чиї сукупні активи становлять не менш як 20 млрд. фунтів стерлінгів ($30 млрд.) [1]. База оподатковування розраховується на основі пасивів банку, виключаючи основний капітал, застраховані державою роздрібні депозити, державні боргові зобов'язання, передані без припинення визнання страхові резерви роздрібних страхових фірм. Відмінною рисою спеціального оподаткування Великобританії є те, що в державі не створюється спеціального фонду для реструктуризації банківського сектору, а доходи від податку на банки надходять безпосередньо до бюджету Сполученого Королівства (табл. 1).

Таблиця 1

Системи спеціального оподаткування банків у країнах Європейського Союзу, 2009-2011 рр.

Країна	Мета	База оподаткування	Ставка оподаткування	Фонд акумулювання коштів
Бельгія	Фінансова стабільність	Депозити	0,035	Protection Fund for Deposits and Financial Instruments
Сполучене Королівство	Фінансова стабільність	Зобов'язання за вилученням основного капіталу і застрахованих депозитів	0,1%	Державний бюджет
Німеччина	Фінансова стабільність	Номінальна вартість деривативів та зобов'язання за вилученням власного капіталу і депозитів	0,02%, 0,03%, 0,04% залежно від величини банку	Bank Resolution Fund
Словаччина	Фінансова стабільність	Зовнішні зобов'язання банку, з яких виключені будь-які зобов'язання, підкріплені незалежними гарантіями	0,4%	Фонд фінансової допомоги банкам
Угорщина	Фінансова стабільність	Пасиви за вирахуванням зобов'язань	0,015% (для банків із нетто-активами до HUF 50 млрд.) і 0,53% (для банків із нетто-активами понад HUF 50 млрд.)	Державний бюджет
Франція	Фінансова стабільність	Власний капітал, обчислений з урахуванням активів, зважених за рівнем ризику	0,25%	Державний бюджет
Швеція	Фінансова стабільність	Зобов'язання за вилученням акціонерного капіталу, субординованих інструментів і деяких активів	0,036% до 2011 року. З 2011 року введено диференціацію ставки залежно від структури та ризику	Bank Restructuring Fund

Джерело: Складено авторами за [7]

Отже, за результатами проведеного дослідження вважаємо доцільним визначити, що спеціальний банківський податок – це обов'язковий цільовий платіж, який стягується лише з банківських установ і зараховується до Державного бюджету, а акумульовані кошти використовуються на потреби банківської системи.

Вивчення існуючих пропозицій та практик застосування спеціальних податків до банків у провідних країнах Європи дозволяє виділити три види спеціальних податків, а саме податок на системний ризик, який експерти називають податком на банківський баланс, податок на фінансову діяльність і податок на фінансові операції банків (табл. 2).

Питання щодо спеціальних податків для банків має свою специфіку в Україні. Перші спроби його застосування зроблено законодавцем у 2001 р., коли відповідно до Закону України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» від 20.09.2001 № 2740-III банками самостійно нараховувався та сплачувався збір у цей Фонд як спеціальний банківський податковий платіж [8]. Метою запровадження збору визначалося зміцнення довіри до вітчизняної банківської системи та стимулювання залучення коштів до неї. Вищезазначеним законом було внесено зміни до Закону України «Про систему оподаткування» [9], а саме відрахування до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб були включені до переліку обов'язкових податків і зборів в Україні. Із прийняттям 01.01.2011 р. Податкового кодексу України відрахування до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб вилучено з переліку податкових платежів, але залишається спеціальним збором із банківських установ, розпорядником якого є Фонд. Усвідомлюючи сучасні тенденції змін у застосуванні до банків спеціального оподаткування у світовій практиці та мети впровадження таких зборів, 23.02.2012 р. було ухвалено Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» № 4452-VI, який набув чинності 22.09.2012 р. і відмінив дію Закону України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» від 20.09.2001 № 2740-III. Серед основних новацій, які містить цей закон [10], є внесення змін щодо розміру ставок збору. Зокрема банком сплачується початковий збір у розмірі 1% статутного капіталу; регулярний збір у розмірі 0,5% бази нарахування в національній валюті та 0,8 відсотка бази нарахування в іноземній валюті; спеціальний збір, який встановлюється за рішенням Фонду. Базою нарахування є середньоарифметична за розрахунковий період сума щоденних балансових залишків на рахунках з обліку вкладів і відсотків за ними.

Слід відмітити, що такий платіж не є податком або збором, оскільки йому не властива основна риса податку. Адже податок – це платіж, який справляється із платників податків і зараховується виключно до відповідного бюджету – Державного або місцевого, що визначено на законодавчому рівні відповідно до Податкового кодексу [11]. Усі інші збори, які можуть вводитися з метою оподаткування банківських установ, але не сплачуються в бюджет, є зборами в позабюджетні фонди, що мають цільове призначення. Однак, як показують результати нашого дослідження світового досвіду застосування спецподатків до банківських установ, а також враховуючи сучасні тенденції інтеграції України та уніфікації податкового законодавства, цей збір за своєю сутністю і цільовим спрямуванням схожий із банківським податком на системний ризик, а отже, має сплачуватися в Державний бюджет України. Крім того, варто переглянути розміри збору. Вважаємо доцільним встановлення єдиного регулярного спеціального банківського податкового збору в розмірі 0,5% власного капіталу, розрахованого з урахуванням активів, зважених за рівнем ризику. Рекомендуємо також адміністрування збору закріпити за Міндоходів України і внести в Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» відповідні зміни, у тому числі щодо напрямів співробітництва Міністерства та Фонду. Окрім того, вважаємо за потрібне внести зміни стосовно підзвітності Фонду в ст. 5 закону, яку рекомендуємо викласти в такій редакції: «Фонд підзвітний Міністерству доходів і зборів та Національному банку України». Пропонуємо також змінити положення ст. 20 закону щодо розпорядження коштами, записавши: «Акумульовані кошти включаються до Державного бюджету України, мають своє цільове призначення і використову-

Таблиця 2

Види спеціального банківського податку в світовій податковій практиці

Вид податку	Мета введення	Специфіка оподаткування	Переваги	Недоліки
Податок на системний ризик (податок на банківський баланс)	Компенсація очікуваних та неочікуваних витрат на подолання фінансових криз	Залежно від внеску в системний ризик оподаткуванню підлягають активи або пасиви за вирахуванням капіталу та депозитів	- сприяння компенсації очікуваних та неочікуваних витрат на подолання фінансових криз; - зниження рівня системного банківського ризику.	- проблема диференціації ставок залежно від рівня ризику банку; - складність обрання критеріїв для визначення платників податку.
Податок на фінансову діяльність	Зниження рівня системного ризику	Оподаткуванню підлягає прибуток і винагорода топ-менеджерів, що за своєю економічною суттю створюють додаткову вартість, а отже, податок є фактично прихованим ПДВ на банківську діяльність	- забезпечення значного зростання доходів бюджету; - не впливає на підвищення рівня цін на банківські послуги; - частково знижує ризик надмірної банківської монополії; - відсутність труднощів при адмініструванні податку.	- створює умови для приховування реальної заробітної плати та премій працівників.
Податок на фінансові операції (податок Тобіна)	Зниження рівня системного ризику та перерозподіл податкового навантаження	Оподаткуванню підлягають окремі види банківських операцій	- забезпечення значного зростання доходів бюджету; - зниження волатильності фінансового ринку.	- не відображає рентабельність банку і рівень витрат на його реструктуризацію; - не впливає на зниження рівня системного банківського ризику; - податкове навантаження перекладається на кінцевих споживачів банківських послуг; - підвищує ціни на банківські послуги; - від податку легко ухилитися за допомогою методів фінансового інжинірингу.

Джерело: Складено авторами за [1; 2]

ються за поданням Фонду відповідно до визначених Законом напрямів».

Ураховуючи викладене вище, єдиний банківський спеціальний податок набуває змісту консолідованого внеску до системи гарантування вкладів фізичних осіб, що стягується в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту банківської системи і клієнтів банку.

Досліджуючи вітчизняну практику встановлення спеціальних податків, слід брати до уваги, що в липні 2012 р. Міністерством доходів і зборів України запропоновано проект фіскальної реформи «Концептуальні зміни податкової системи» [12], згідно з яким передбачалося запровадження 3%-го збору під час продажу-купівлі валюти. Цей збір мав зараховуватися в Пенсійний фонд та адмініструватися Міндоходів. Зауважимо, що вперше подібний податок було введено в Україні в 1998 р. як тимчасовий захід для порятунку Пенсійного фонду. Податок проіснував до 2010 р. На нашу думку, оподаткування валютних операцій є спеціальним банківським податком на фінансові операції, який у світовій податковій практиці дістав назву «податку Тобіна». Ще на початку 1970-х рр. американський економіст Джеймс Тобін (James Tobin) запропонував оподаткувати операції з конвертації провідних валют. Утім, цей податок має суттєві недоліки. Він зокрема сприяє зростанню ціни на банківські послуги і податкового навантаження на кінцевих споживачів банківських послуг. Позитивним моментом введення податку є отримання додаткових надходжень у відповідний бюджет, жорстке обмеження валютної спекуляції та убезпечення від нелегальних операцій з іноземною валютою.

Висновки. Таким чином, на підставі проведеного дослідження ми пропонуємо:

1. Визначити єдиний банківський спеціальний податок як консолідований внесок, збір якого здійснюється до системи гарантування вкладів фізичних осіб в обов'язковому порядку й на регулярній основі з метою забезпечення захисту банківської системи та клієнтів банку.

2. Ввести спеціальний податок для банків України, що забезпечуватиме отримання додаткових надходжень у Державний бюджет і створення спеціального стабілізаційного фонду банківської системи.

3. Акумулювати збір, який сьогодні сплачують банки у Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, у Державному бюджеті України, надати цьому збору статус спеціального цільового банківського податку та встановити його ставку в розмірі 0,5% власного капіталу.

Окреслені питання, зокрема напрями взаємодії Фонду гарантування вкладів фізичних осіб і Міністерства доходів і зборів України, заслуговують на подальше дослідження.

Література

1. Моисеев С. Р. Специальное налогообложение банков / С. Р. Моисеев // Банковское дело. – 2010. – № 9. – С. 38–42.
2. Хандруев А. Спецналог для банков: быть или не быть / А. Хандруев, А. Чумаченко // Прямые инвестиции. – 2010. – № 9(101). – С. 68–73.
3. Папаика А. А. Специфический банковский налоговый сбор в системе страхования вкладов: опыт России и Украины / А. А. Папаика, И. В. Носачева // Налоги и финансовое право. – 2012. – № 7. – С. 217–222.
4. Орлова В. О. Підвищення рівня довіри населення до банківського сектору за допомогою системи гарантування вкладів / В. О. Орлова, Д. Л. Кожухов // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (Серія «Економічні науки»): Науковий журнал. – 2013. – № 3(59). – С. 122–129.
5. Schulmeister S. A. General Financial Transaction Tax: A Short Cut of the Pros, the Cons and a Proposal [Electronic resource] / S. Schulmeister. – Osterreichisches Institut fur Wirtschaftsforschung (WIFO). – 2009. – Accessed mode : http://www.wifo.ac.at/wwa/servlet/wwa.upload.DownloadServlet/bdoc/WP_2009_344$.PDF
6. Baker D. The Potential Revenue from Financial Transactions Taxes [Electronic resource] / D. Baker, R. Pollin, T. McArthur, M. Sherman. – Center for Economic and Policy Research (CEPR) & Political Economy Research Institute, University of Massachusetts. 2009. – Accessed mode : http://www.cepr.net/documents/publications/ftt-revenue-2009-12.pdf
7. Мониторинг банковского сектора // Официальный сайт Центра экономических исследований МПФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.asros.ru/media/File/news/2011-05.pdf
8. Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 20.09.2001 № 2740-III (У редакції Закону України від 02.12.2010 № 2755-VI) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua
9. Про систему оподаткування : Закон України від 25.06.1991 № 1251-XII (У редакції Закону України від 08.07.2010 № 2457-VI) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua
10. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23.02.2012 № 4452-VI (У редакції Закону України від від 16.05.2013 № 245-VII) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua
11. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI (У редакції Закону України від 24.10.2013 № 657-VII) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua
12. Концептуальні зміни податкової системи [Електронний ресурс] / Міністерство доходів і зборів України. – Режим доступу: http://minrd.gov.ua/

Стаття надійшла до редакції 10.11.2013

References

1. Moiseev, S. R. (2010). Special taxing banks. *Bankovskoe delo (Banking), 9,* 38-42 (in Russ.).
2. Handruev, A., & Chumachenko, A. (2010). Special tax for banks: to be or not to be. *Priamye investitsii (Direct investment), 9* (101), 68-73 (in Russ.).
3. Papaika, A. A., & Nosacheva, I. V. (2012). Specific bank levy in the deposit insurance system: the experience of Russia and Ukraine. *Nalogi i finansovoe pravo (Taxes and Financial Law), 7,* 217-2229 (in Russ.).
4. Orlova, V. O., & Kozhuhov, D. L. (2013). Increased public confidence in the banking sector by the deposit guarantee system. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universitetu ekonomiky i torhivli imeni Mykhaila Tuhan-Baranovskoho (Herald of Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky, Series Economics), 3*(59), 122-129 (in Ukr.).
5. Schulmeister, S. (2009, September). *General Financial Transaction Tax: A Short Cut of the Pros, the Cons and a Proposal* (Osterreichisches Institut fur Wirtschaftsforschung, WIFO). Retrieved from http://www.wifo.ac.at/wwa/servlet/wwa.upload.DownloadServlet/bdoc/WP_2009_344$.PDF
6. Baker, D., Pollin, D., McArthur, T., & Sherman, M. (2009, December). *The Potential Revenue from Financial Transactions Taxes* (Center for Economic and Policy Research (CEPR) & Political Economy Research Institute, University of Massachusetts). Retrieved from http://www.cepr.net/documents/publications/ftt-revenue-2009-12.pdf
7. The Centre of MPF Economic Research (2012). *Monitoring of the banking sector* (The official website). Retrieved from http://www.asros.ru/ media/File/news/2011-05.pdf (in Russ.).
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010). *About the Fund Deposit Guarantee* (Law of Ukraine). Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua (in Ukr.).
9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010). *About the Taxation System* (Law of Ukraine). Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua (in Ukr.).
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2013). *About the System of Deposit Guarantee* (Law of Ukraine). Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua (in Ukr.).
11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2013). *Tax Code of Ukraine* (Law of Ukraine). Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua (in Ukr.).
12. The Ministry of Revenue and Duties of Ukraine (2012). *Conceptual change of the tax system.* Retrieved from http://minrd.gov.ua (in Ukr.).

Received 10.11.2013